

A magyar építészetről.

Dr. Kotsis Iván

okl. építész, műegyetemi ny. r. tanár.

A mai építészet főtere kvése világszerte az épületek rendeltetésének maradéktalan kielégítése, vagyis röviden: a fokozott célszerűség. Ez a tulajdonság jellemzi a mai életet minden téren, és ez alól az építészet sem vonhatja ki magát. A célszerűségi szempontoknak minden vonalon való kidomborítása pedig a technika rohamos fejlődésével függ össze, ami lehetővé tette az egész életberendezésnek és mindenféle azzal összefüggő ténykedésnek a régihez viszonyítva praktikusabb kialakítását.

Ma mindent célszerűen akarunk megoldani: a közlekedést, a világítást, fűtést, a táplálkozást, a ruházkodást, az egészségügyi gondozásunkat, az adminisztrációt, a gyáripari és mezőgazdasági termelést, stb. Ebben a nagy áramlatban lehetetlen, hogy épen azok az alakítások, amelyek ennek a fokozottan gyakorlatias életnek és munkának a hajlékait adják, vagyis az épületek képezzenek kivételt, és szükséges volt, hogy ezeknek a megoldása is beálljon a fokozódó célszerűsödés vágányába.

Mi azzal, hogy fokozottan célszerűen akarunk építeni, nemcsak, hogy nem jutunk összeütközésbe az esztétikai szabályokkal, hanem épen ellenkezőleg, fokozott esztétikai értéktermelést végzünk, mert azáltal, hogy mi az épület rendeltetésének megfelelően akarjuk megoldani és ezt a helyes megoldást a külsőben is őszintén megmutatni, nyilvánvalóan az igazság útján járunk, az igazság és a szépség pedig egymásnak édestestvérei.

A mai építészet világosan és értelmesen kíván szólni az emberekhez. Nem akar terjengős és szóvirágos lenni, hanem közvetlen, egyenes és becsületes. Kell, hogy ez a stílus a ma emberének tessen, épúgy, mint ahogyan szívesebben hallgatunk egy beszédet, ha az rövid, értelmes, magvas és nyílt, annál, amely dagályos, fellengős, burkolódzó és határozatlan.

A most mondott tulajdonságaiból a mai építészetnek, adódik annak *egyszerűsége*, amely levét magától minden olyan dísz, amely nem függ az

épület belső szervezetével szorosan össze. Nem *elvből* üldözi a díszet, de nem tudja elviselni az értelem nélküli felcírázásokat, mert ezek olyanok, mint egy szónoklatban a frázis, amely cifra, de nem mond semmit. Csak annak a formának van értelme, amely a homlokzattal együtt született, amely a homlokzatban megjelenő érzés szerves kicsengése, és attól elválaszthatatlan, úgy, miként az a történelmi építészetben látható.

Ezért szépek a történelmi korú épületek szerves tagozásai és dekorációi ma is és lesznek mindig is, amelyekhez, oly szívesen menekülünk a legutóbbi ötven esztendő sok rossz építménye elől, amelyek részben a történelmi formáknak lélektelenül, átérzés nélküli mesterkéltné lemásolásával keletkeztek, részben pedig egyénenként kiagyalt szeszélyes formaképzéssel és díszekkel hálózta be homlokzataikat.

Azért bocsátottam előre ezt a rövid gondolatmenetet, mert a mai magyar építészetről szólva, nem is lehet másról szó, mint csakis a helyesen értelmezett korszerű magyar építészetéről, amelynek helyességét, jogosultságát és eredményeit ma már mindenki elismeri, és még azok is, akik két évtizeddel ezelőtt ennek ellenzői voltak, ma már belátják, hogy az egész világra áterjedt korszerű építési irányzat nem néhány felforgató elme által kezdeményezett mozgalom, hanem a természetes fejlődés folyamánya.

Hogy nálunk is csak ez az építési mód az egyedüli lehetséges, vagyis, hogy mi magyarok nem építhetünk másképen, mint a mai irányzatnak megfelelően, arra minket történelmi és kulturális hagyományaink köteleznek.

Magyarország minden korban lépést tartott a nyugateurópai kultúra irányjaival, és nemcsak bele tudott illeszkedni azoknak kereteibe, de mindenkori szellemi felkészültségénél fogva fejleszteni is tudta azokat. Magyarországon Szent István és az Árpádok alatt román formákban, az Anjou-k alatt gót stílusban, Mátyás király alatt korai renaissance-ban, a Habsburgok alatt barokk stílusban, Mária Terézia alatt Zopf-irányzatban, a XIX. század elején, József nádor idejében új klasszikus stílusban, a múlt század közepén romantikus jellegben, a második felében pedig eklektikus irányzatban építettek. Vagyis a magyar építészet története azt igazolja, hogy minden korban együtt tudtunk haladni az illető kor szellemével és stílusával; történelmi hagyományainkhoz hűek tehát akkor leszünk, ha ma a jelenlegi korszerű irányzatban építünk, és pedig lehetőleg mentül jobban és mentül szebben.

Ebben a megállapításban egyúttal bentfoglaltatik az is, hogy nem nevezhető hagyományhűnek az az építésmód, ha valaki ma azért tervez történelmi stílusban, mert régen Magyarországon történelmi stílusban építettek. Ez a sajnálatosan gyakorta hangoztatott felfogás egészen hamis, mert minden történelmi kor a saját stílusában épített, és egyik sem nyúlt vissza egy régebbi kor formáihoz azért, hogy megmutassa, hogy ő hagyományhű akar lenni! Ezen a réven például Mária Terézia idejében is a Szent István korabeli korai román

stílusban kellett volna építeni, mert hiszen ez volt magyar földön a fellelhető legősibb építészeti formaképzés!

Amennyiben a fentiek alapján megállapodtunk abban, hogy ma Magyarországon az egyedül életképes a korszerű építési irányzat, felmerül az a kérdés, vajjon mi fogja megadni a mai korszerű építészetünk magyar jellegét? Milyenek legyenek annak tulajdonságai, esetleges különlegességei, formái, stb., amelyek azt egyéb népek építészetétől meg fogják különböztetni?

Egy nép építészetének, mint minden népi alkotásnak tulajdonságai az illető nép alapjellemvonásaiból adódnak, amelyek viszont az illető nép természete, vérmérséklete, gondolkodásmódja, életviszonyai, klímája, hagyományai és sajátos szokásai nyomán hosszú idők folyamán alakultak ki.

A nép alapjellemvonásai, amelyek ezekből a körülményekből fejlődnek ki, tudat alatt kiütkeznek, mint minden téren, úgy az épületein is, és rányomják azokra bélyegüket.

Erre könnyen lehet példákat találni az építészettörténetben, ahol látható, hogy egy időben minden országban *ugyanazt a stílust* használták, de ezen az azonos stíluson belül élesen meg lehet különböztetni az egyes népek építményeit. Csak egynéhány példát: A középkor második felében mindenütt gót stílusban építettek és mennyire eltérő egy nagy falsíkokat tartalmazó középoroszországi, vagy lombardiai gót templom homlokzata a párisi Saint Chapelle vékony pilléres vázú külsejétől, amely szinte kőbe faragott idegszállait tárja fel a szemlélő előtt.

Vagy mennyire más egy olasz renaissance palota homlokzata klasszikus irányú oszloprendjeivel, nagy vízszintes és erős árnyékot adó antik római főpárkányával szemben egy csipkézett szélű, meredek oromzatú sokemeletes germán renaissance homlokzattal.

A barokk korban Olaszországban nagyvonalú, kevés részletezésű, lenyűgöző monumentalitású, nehéz homlokzatok keletkeznek, ugyanekkor Ausztriában és Délnémetországban elevenségtől lüktető, aprólékos, részleteiben kicsiszolt és alaprajzban tagolt homlokzatokat építettek, Spanyolországban pedig káprázatosan díszített és a megszedítésig lendületes, szinte féktelen homlokzatok készültek.

Teljesen ez a helyzet áll fenn ma is, amikor szintén megvan az egységes világstílus, és ez a ma általánosan elterjedt korszerű irányzat, amelynek alapjellegét, mint a rövid bevezetőben láttuk, a feladatok fokozottan célszerű megoldásából kiadódó világosság, őszinteség, tisztaság, és az ezek által maga után vont egyszerűség képezi. Ezen az általános és mindenütt megtalálható alapjellemvonáson belül azonban minden nemzetnél megtaláljuk az illető nép faji jellegét, amelyet az építész, akár akar, akár nem, átültet az alkotásaiba.

Ezt a jelleget jól meg lehet ismerni, ha különféle nemzetek jelenkori építményeit egymás mellé állítjuk. Ilyen jellemvonások: az északnémetnél az erő, fegyelem és rend; a délnémetnél ugyanezen alaptulajdonságok mellett több

közvetlenség és melegség; az osztrákoknál finom választékosság; a hollandinál puritánsággal kapcsolatos nagyfokú festőiség; Schweiznél megnyugtató önfegyelmelés, józan rend, és esztétikai mértéktartás. A franciáknál a találékony-ság, szellemesség és ötletesség; a dánnál a klasszikus nyugalom; a svédnél a legteljesebb egyéni szabadság mellett is minden szertelenség kizárása, és művészi kiegyensúlyozottság; az angolnál a konzervatív alapon szolid és biztonsággal való haladás; az olasznál a történelemből visszamaradt nagyvonalúság mellett az erős teátrális hatásokra való törekvés. Az északamerikai Egyesült Államokban erős racionalizálási érzék, mely háttérbe szorítja a művészi törekvések figyelembevételét; a japánál az erős tárgyilagosság mellett egy egészen leheletszerű könnyedség.

És ha most a magyar építészetre vonatkozólag tesszük fel ezt a kérdést, akkor azt az eredményt kapjuk, — és ez a jellemzés eléggé egyöntetűen meg-egyezik a külföldieknek rólunk való megállapításaival, — hogy a mi munkáinkat az erős ritmusérzék, eleven lendület, dinamika, valamint a színes és festői hatások utáni törekvés jellemzik, amely tulajdonságok teljesen megfelelnek a mi alaptermészetünknek, és megnyilvánulnak más művészi termékeink sorában is.

Ezeket a tulajdonságokat, amelyek maradéktalanul megtalálhatók a magyar népi építészetünkben is, minden Magyarországot járt külföldi építész felfedezte, aki csak egy kissé is körülnézett nálunk, akár új, akár történelmi korú épületeinken, akár a falu építészetén.

De így van ez a társművészetek terén is. Ki tévesztene össze egy Szinyei Merse Pál, vagy Rippl-Rónai festményt egy német modern festő munkájával! Azok tele vannak izzó magyar levegővel, temperamentummal és színnel. Ugyanúgy, ahogy köztudomásúan íróink munkái is jellegzetesen magyarok, függetlenül attól, hogy azok tárgya magyar-e, vagy sem.

A mondottakból most már két következtetést kell levonnunk.

Az *egyik* az, hogy a magyar építészet nemzeti jellegét nem kell félteni a korszerű irányban való haladástól, vagyis attól, hogy ezáltal elveszítené jellegét, és nemzetközivé lesz, mert a magyar jelleg vérbeli magyar építész munkáján mindig ki fog ütközni; és vajmi kevésre becsüli fájának értékét az, aki a haladás útjára való lépést csak nemzeti sajátosságainak feláldozása árán tudja elképzelni!

A *másik*, amit le kell rögzíteni, az, hogy a faji jelleg minden magyar építész munkáján önmagától, minden külön erőlködés és mesterkélttség nélkül kell, hogy kiütközzék, mert ez annak az egyedüli igazi megnyilatkozása. Ezzel szemben, ha mesterkéltten és készakarva akarnók azt épületeinken érzékelteni, úgy az egyrésztől természetellenes, másrésztől hamis lenne. A magyar jellegnek erről a mesterséges megjelentetéséről, amelyet igazi magyar jelleg

helyett röviden „magyarkodásának” lehet nevezni, szeretnék néhány szót szólni.

Régebben, cca 3 évtized óta állandóan kísért az a gondolat, — ma már kevésbé, de azért időnként mindig felbukkan — hogy építészetünkben magyarságunkat olyképen juttassuk kifejezésre, hogy homlokzataink kiképzésére a magyar népművészet díszítő elemeit használjuk fel. Ennek a gondolatnak főleg az 1900—1910-es években volt sok követője, akik a lehető legkülönbözőbb felfogásokban próbálták a népi díszítő elemeket az építészetbe bevonni.

Ez a törekvés azonban sem nem vezetett kielégítő művészi eredményre, sem nem tudott tartós maradni a múltban, és nincs talaja a jövőre nézve sem, mert kiindulása alapjánvéve hibás, éspedig a következő okokból kifolyólag:

1. Egy épület jellegét nem a dísz adja meg, az azt legfeljebb kiegészíti, feltéve, hogy azzal szervesen egybeforr. Pusztán ráhelyezett dísszel nem lehet egy épület jellegét mélyrehatóan megrögzíteni; ezt valójában annak szervezete, avagy össz-alkata állapítja meg, amely arról le nem választható. Az igazi barokk épületek nem a homlokzati díszei miatt lettek barokkok, — a homlokzati díszek a barokk szellem szerves kicsengései voltak, — hanem az épület egész állaga következtében. Két érdekes példa világítja meg ezt. Az egyik, amely szerint nagyon sok barokk épület van, amelyen egyáltalában nincs dísz, és annak benyomása mégis telve van barokk hangulattal. A másik szerint: egy igazi barokk korban keletkezett épületről, pl. egy Fischer von Erlach tervezte homlokzatról a díszeket eltávolítjuk, és csak a nyílásokat és fáltömegeket hagyjuk meg, úgy annak összbenyomásából és arányaiból mégis kiérezhető annak barokk mivolta; arra más dekorációt, mint barokkot, nem lehet ráhelyezni; ezzel szemben, ha egy mai, modern rendeltetésű épületről (iskoláról, árvaházról, bérházzal, kórházzal, stb.) a barokk díszeket lehántjuk, a megmaradó épületváznak semmiféle barokk jellege nem lesz, és senki nem fogja azt mondani, hogy erről az épületről hiányzó díszek kizárólag barokkok lehetnek, mert az úgy, ahogy a barokk díszeket elbírta, — vagyis époly szerzetlenül — elbir bármilyen másfajta is; valójában a legtöbb esetben, és a legszívesebben semmiféle díszek után nem kívánczik. Sőt, ezek az épületek leggyakrabban, megszabadulva ezektől a rájuk oktrojált tagozatoktól és dekorációktól, tisztábbak és szervesebbek lesznek, mint az azelőtti feldíszített állapotukban.

Tehát nem a díszítés teszi a stílust, hanem az építmények mélyében fekvő belső alapjellege.

2. A népművészet díszei főként festésekben, faragásokban és textilekben fejlődtek ki, és jelentkeznek a parasztház belsejének kidíszítésében, tehát születésüknél fogva sem alkalmasak homlokzatokon, falazóanyagokban való reprodukálásra. Ezt a tényt számos igen szomorú torz homlokzat igazolja,

töként vidéki városokban, ahol a magyar jelleg címén vakolatból kirakott mézeskalácsok, szívek, pávatollak, mezei virágok és hasonló formák lepik el a homlokzatokat.

Ezek nemcsak az i. alattiak következtében szervesetlenek, — mert t. i. semmi kapcsolatuk az épület állagával nincs, — de alapformájuknál fogva sem épületre valók. Ez a módszer nem eredményezi a magyar jelleg szerves megnyilvánulását, hanem az egy, ahhoz nem méltó cifrázkodás. Hasonló, mintha egy magyar ember, abból a célból, hogy kifelé magyar voltát mutassa, csizmát és népművészi elemekkel díszített parasztruhát öltene, holott a magyar embernek a karaktere már belülről készen megvan, és félreismerhetetlenül visszatükröződik az ő egész lényében, magatartásában, viselkedésében és modorában. Egy nemzetközi társaságban, ahol az emberek többé-kevésbé egyformán öltözködnek, a magyar embert az első pillanatra fel lehet ismerni a nélkül, hogy ruháján népművészeti motívumok lennének.

Nehogy a fentiekben kifejtettekből félreértés fakadjon, hangsúlyozni kívánom, hogy a magyar népművészet díszítő elemeinek a fentiekben helytelenített alkalmazásától teljesen távolálló ténykedés a magyar népies építészet szerkezeti és esztétikai tanulságainak felhasználása a korszerű építészetben.

A magyar népi, pontosabban falusi építészet, mint minden népi építés, szakszerű, bölcs és szép, mert benne a nép természetes józansága, logikája és szépérzéke tükröződik vissza, és mentes mindennemű mesterkedéstől. Ezeket a tulajdonságokat el kell tőle tanulnunk és fel kell használnunk, mert ezek mindmegannyian alaptételei a józan irányban haladó korszerű építészetnek. Ezért fordul ma a figyelem fokozottan a magyar falu építésze felé, tanulmányozza azt, aminek eredményeképpen máris számos értékes, szakszerű publikáció jelent meg különféle magyar vidékek népies építményeiről.

Érdekes párhuzam mutatkozik meg itt a történelmi építészet felkarolásával. Ma, amikor teljes mértékben hibáztatjuk a történelmi korú épületek stílusainak ma épülő és a jelenkori rendeltetésű épületeken szolgái másolásban való alkalmazását, ugyanakkor fokozott mértékben fejlődik a műemlékvédelem, és ma sokkal jobban megbecsüljük a történelmi korú épületeket, látva azoknak értékeit, mint abban a korban, amikor azoknak formáit lemásolták. Mi ma ezekből jobban akarunk tanulni, mint azok, akik ezeket lekopírozták, mert mi azok mélyebben rejlő esztétikai tanulságait akarjuk eltanulni és épületeinken értékesíteni.

Ugyanez a helyesen értelmezett tradíció-tisztelet áll fenn a népi építészetrel szemben is. Mi magunkba akarjuk szívni a népi építészet szépségeit, keresetlenségét, az azokban rejlő művészetet, és meg akarjuk tanulni az azokban található okosságot és célszerűséget, és ezeket az eltanult jó tulajdonságokat akarjuk alkalmazni a most épülő épületeinken, mert ezek a tulajdonságok olyanok, hogy azokat a rendeltetéstől függetlenül bárhol alkalmazni le-

het; de nem úgy értékesítjük a népművészet tanulságait, hogy városi épületeinket a parasztszűrőknek és ládafestményeknek a díszével ékesítjük fel.

A magyar múlt építészetéből még egy tanulságot kell felidézünk akkor, amikor a magyar építés jellegét kutatjuk.

Ma a városképekben megdőbentő módon uralkodik a zűrzavar, a diszharmónia, az őszinteség nélküli formatobzódás és az egyes házaknak a környezetükből való feltűnése utáni vágyakozása.

A bevezetőben említettem, hogy a helyesen értelmezett korszerű építészet egyik főigyekezte a tisztaságra és őszinteségre való törekvés, ami végeredményben az egészséges nyugalomhoz vezet, egy általános leegyszerűsödéshez, amely alkalmas arra, hogy a városképekben rombolólag jelentkező kiáltó feltolakodásoknak végetvessen, és nyugodt, egységes hangulatú városképeket eredményezzen. Ez a leegyszerűsödés nem szegénységet akar mutatni, hanem nemes tartózkodást, amely lényegesen más dolog, mert a szegénység a tartalmatlanság fogalmával függ össze.

Nos, ezt a nemesen tartózkodó jelleget kiválóan meg lehet találni, akár a magyar történelmi múlt építményeiben, akár a magyar népi építészetben. Ha felidézzük a József nádor korabeli palatinusi városképeinket, amelyeknek minőségéről számos régi metszet tanúskodik, de amelyeknek épületei eredeti alakjukban még ma is sok helyen fellelhetők, ha betekintünk vidéki városaink érintetlen régi utcáiba, az azokban szerényen felsorakozó nyugodt, egyforma kedves házaival, és ha megfigyeljük a magyar falu ritmikus házsoraiból kiadódó művészi nyugalomú egyöntetű képét, akkor megbizonyosodunk arról, hogy multunk és népünk építésze azt a tiszta, nyugodt és nemesen előkelő jelleget, amelyre a korszerű építészet törekszik, egyaránt fel tudja mutatni. Fel is kell, hogy mutathassa, mert ez a modor és ez a megjelenési mód felel meg a magyar ember hagyományos természetének, amelynek sohasem volt tartozéka a hivalkodás és az üres cicoma, hanem az őszinteségében nyílt, nemességében egyszerű, széles látókörében derült és fölényes nyugodtságában méltóságteljes volt.

A mai élet rendkívül sokféle épület létesítését kívánja, amelyeknek alakja, méretei, elosztása a rendeltetésük szerint igen változatos és azoknak gyakorlatilag helyes megoldása rengeteg kielégítendő igényt támaszt a tervező építésszel szemben. Másféleképpen kell építeni egy tudóbeteggyógyintézetet, egy iskolát, egy munkáslakást, egy pályaudvart, egy templomot. De eltérően kell ezeket építeni a szerint is, hogy hová, minő környezetbe kerülnek. Másképpen kell építeni ugyanezeket nagyvárosban, egy ipari központban, egy vidéki városban és másképpen a faluban. Nem lehet tehát a legtávolabbról sem egyféle köntösbe öltöztetni a házakat, és lehetetlen erre az egyféle köntösre egy receptet írni abból a célból, hogy azok egyformán magyarok legyenek. De nincs is erre szükség, mert az épületek jellegét nem a részletek, sem a formák adják meg, hanem az az érzés, amely azokban megnyilvánul. A lehető legnagyobb

technikai felkészültséggel, igaz művészettel és magyar érzéssel tervezzük meg az épületeinket; a külföldi épületekről vegyük át azoknak technikai és művészi tanulságait, de ne másoljuk le azok érzését. Ezt az egyet tartsuk fenn szorosan magunknak, és akkor építészetünk magyar lesz, amit az egész világ művészi közvéleménye meg fog becsülni, mert azon keresztül a magyar ember lelki tulajdonságait fogja megismerni és megérezni.